Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma

Toiminnallinen suunnitelma tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi 2017–2020

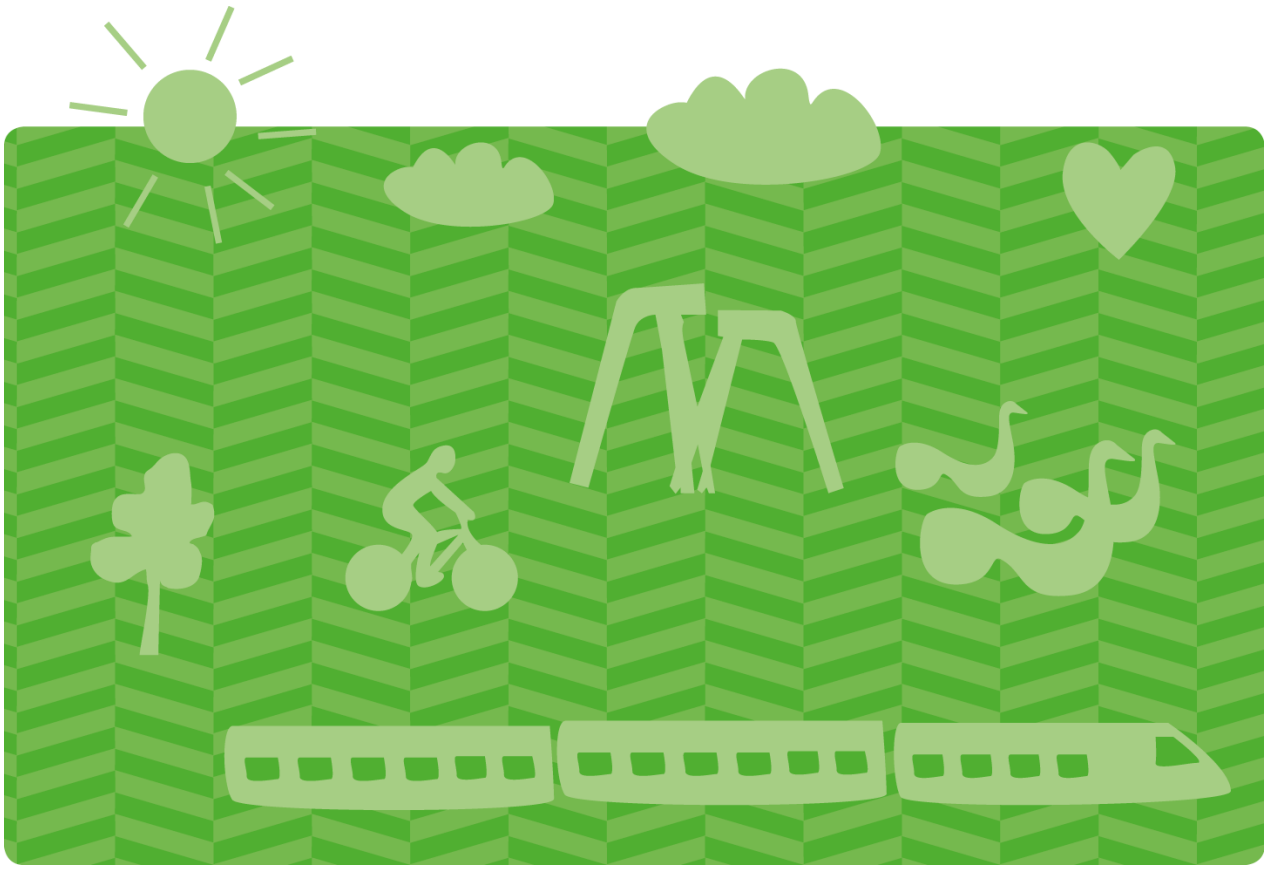

Sisällys

1 Johdanto 2

2 Suunnitelman tavoitteet ja prosessin kuvaus 2

3 Keskeiset käsitteet 3
3.1 Yhdenvertaisuus 3
3.2 Monenlaiset sukupuolet ja niiden välinen tasa-arvo 4
3.3 Syrjinnän muodot ja syrjintäperusteet 5

4 Toimintaympäristönä Järvenpään kaupunki 8
4.1 Ikä 9
4.2 Kieli, kansallisuus ja kansalaisuus 9
4.3 Uskonnot 10
4.4 Terveydentila 10
4.5 Erilaiset toimintarajoitteet 10
4.6 Sukupuolinen ja seksuaalinen suuntautuminen 11

5 Nykytilanteen kartoitus lausuntopyyntöjen avulla 11
5.1 Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta tukevat käytännöt 11
5.2 Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta heikentäviä tekijöitä 12
5.3 Koonti yhdistysten toimenpide-ehdotuksista 13

6 Nykytilanteen kartoitus sähköisen kyselyn avulla 13
6.1 Vastaajien taustatiedot 14
6.2 Kokemukset syrjinnästä, häirinnästä ja seksuaalisesta häirinnästä 14
6.3 Sanallinen palaute 15

7 Tavoitteet ja toimenpiteet tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi 2017-2020 16

8 Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman seuranta, arviointi ja tiedottaminen 18

LÄHTEET 18

1 Johdanto

Julkisessa keskustelussa Suomi mielletään usein tasa-arvon mallimaaksi, jossa kaikkien ihmisten samanarvoista kohtelua pidetään itsestään selvänä asiana[1]. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen kietoutuvat ongelmat saatetaan nähdä meistä riippumattomiksi ja siirtää kauas muihin maihin toteamalla, miten yhdenvertaisia me Suomessa olemmekin[2]. Todellisuudessa ihmisiä kuitenkin asetetaan erilaisiin asemiin ja hierarkioihin: esimerkiksi vammaisuus ja seksuaalinen suuntautuminen toimivat herkästi ihmisiä erottelevina tekijöinä, vaikka niiden ei pitäisi vaikuttaa kanssakäymiseen, vuorovaikutukseen tai ympäröivään yhteisöön osallistumiseen millään tavalla. Joidenkin henkilöiden kohdalla syrjinnän monet muodot voivat olla osa jokaista arkipäivää vaikeuttaen elämää kohtuuttomasti. Samalla saatetaan unohtaa, että tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat asioita, jotka koskettavat meitä kaikkia iästä, sukupuolesta tai esimerkiksi ihonväristä riippumatta: ne ovat perusoikeuksia, jotka kuuluvat kaikille[3]. Siksi myös jokaisen järvenpääläisen tulisi kiinnittää niiden toteutumiseen erityistä huomiota kysymällä itseltään, tunnenko oloni yhdenvertaiseksi. Miten itse kohtelen muita ihmisiä? Suhtaudunko lämmöllä jokaiseen vastaantulijaan vai käännänkö katseeni pois erilaisuutta kohdatessani?

Uusi yhdenvertaisuuslaki[4] velvoittaa viranomaisia laatimaan toimintaansa koskevan yhdenvertaisuussuunnitelman, jonka tavoitteena on ehkäistä henkilöihin kohdistuvaa syrjintää. Lisäksi Järvenpään kaupungissa on haluttu yhdistää suunnitelmaan myös tasa-arvonäkökulma kattavamman syrjinnän suojan vuoksi, vaikka sitä ei lain mukaan kaupungilta velvoitetakaan. Nyt laadittu suunnitelma pitää sisällään tietoa tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta, niiden toteutumisesta Järvenpäässä nykypäivänä sekä konkreettisia tavoitteita ja toimenpiteitä, joilla niiden edistämistä käytännössä toteutetaan. Samalla suunnitelma on myös yksi vastaus tilanteeseen, jossa erilaiset ääriliikkeet ja -näkemykset nostavat huolestuttavalla tavalla päätään. Vaikka kaupungin palveluihin ollaan suunnitelman tukena tuotetun kyselyn ja lausuntokierroksen mukaan keskimäärin tyytyväisiä eikä syrjintää ole juurikaan omalla kohdalla havaittu, nostivat kaupunkilaiset ja yhdistykset esiin etenkin rasismin yhtenä yhdenvertaisuutta heikentävänä tekijänä. Kartoituksesta selvisi myös, etteivät kaikki välttämättä tunnista epätasa-arvoa luovia rakenteita, minkä vuoksi totuttuja ajatusmalleja ja käytäntöjä voi olla vaikea haastaa. Kehotammekin kaikkia kaupunkilaisia tarkastelemaan ympäristöään ja itseään hivenen tarkemmin: millaisessa maailmassa elän ja mitä itse voisin tehdä kehittääkseni ilmapiiriä. Uskomme, että lämpimällä ja lempeällä suhtautumisella kanssaihmisiimme teemme Järvenpäästä tasa-arvoisemman ja yhdenvertaisemman kaupungin elää.

2 Suunnitelman tavoitteet ja prosessin kuvaus

Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta valvotaan useilla laeilla ja asetuksilla. Uusi yhdenvertaisuuslaki astui voimaan 1.1.2015 velvoittaen viranomaiset laatimaan toimintaansa koskevan suunnitelman yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Lain mukaan viranomaisella on velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta toiminnassaan sekä laatia suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi.[5] Näin ollen myös Järvenpään kaupungin on toimitettava suunnitelma, josta käy ilmi, miten sen toiminnassa, eli tässä tapauksessa palveluissa, edistetään yhdenvertaisuuden toteutumista. Vaikka laki velvoittaa toimittamaan suunnitelman nimenomaan yhdenvertaisuuteen liittyen, katsottiin suunnitelmaprosessin alkuvaiheessa tärkeäksi ottaa mukaan

[1] Julkunen 2010, 11–13.
[2] Jauhola 2012, 315–316.
[3] Tasa-arvolaki 609/1986; yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.
[4] Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.
[5] Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.

myös tasa-arvon teema, jolle on suomalaisessa lainsäädännössä varattu oma lakinsa.[6] Tasa-arvon edistäminen kuuluu toki automaattisesti kaupungin tehtäviin, mutta laki ei tässä tapauksessa velvoita tekemään sen suhteen kirjallista suunnitelmaa. Henkilöstöpoliittinen tasa-arvosuunnitelma ja niiden oppilaitosten suunnitelmat, joissa kaupunki toimii koulutuksen järjestäjänä on puolestaan toteutettu erillisinä suunnitelmina.

Suunnitelman keskeisenä tavoitteena on auttaa tunnistamaan erilaisia syrjinnän muotoja, jotka saattavat esimerkiksi tiedon puutteen vuoksi jäädä helposti havaitsemattomiksi. Esimerkiksi samanlainen kohtelu kaikille ihmiselle samassa tilanteessa ei välttämättä lisää yhdenvertaisuutta vaikka toisin helposti luullaan[7]. Suunnitelman tarkoituksena on siis lisätä tietoa tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta sekä niiden toteutumista estävästä syrjinnästä ja sen muodoista kaupunkilaisten keskuudessa, sillä syrjintään puuttuminen on jokaisen kaupunkilaisen velvollisuus. Samalla tavoitteena on myös rakentaa Järvenpään kaupungin palveluista käyttäjilleen turvallisempia, yhdenvertaisempia ja erilaisuutta paremmin huomioivia kokonaisuuksia.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman työstäminen käynnistettiin keväällä 2016 kaupunginhallituksen nimittämällä työryhmällä, johon kuuluvat Järvenpään kaupungin lakimies Petja Harakka, maahanmuuttotyön erityisasiantuntija Arja Loima, verkosto- ja kehittämisasiantuntija Kristiina Laine, terveyden edistämisen johtaja Kristiina Kariniemi-Örmälä, projektipäällikkö Antti Nikkanen ja harjoittelija Mari Rissanen Helsingin yliopistolta. Suunnitelman teossa ovat olleet mukana myös erilaiset yhdistykset ja järjestöt, joita on kuultu lausuntopyyntöjen ja puhelinhaastatteluiden muodossa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta kaupungin palveluissa. Lausuntopyyntöjä seurasi kaikille kaupunkilaisille ja erityisesti syrjintävaarassa oleville kaupunkilaisille kohdennettu kysely, jonka pohjalta nykytilanteen arviointi ja konkreettiset tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävät toimenpiteet laadittiin. Suunnitelma valmistuu vuoden 2016 loppuun mennessä, ja se astuu voimaan vuoden 2017 alussa. Suunnitelma on tarkoitettu edistämään kaikkien kaupungissa asuvien tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja on siten suunnattu kaikille.

3 Keskeiset käsitteet

3.1 Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuus on perusoikeus. Yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa syrjiä sukupuolen, iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan kaikkien ihmisten samanarvoisuutta sekä yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia osallistua yhteiskuntaelämään toivomallaan tavalla.[8] Usein näin ajatellaankin olevan eli puhutaan *muodollisesta yhdenvertaisuudesta*, jolloin samassa tilanteessa olevien ihmisten ajatellaan ansaitsevan samanlaista kohtelua. On kuitenkin olemassa tilanteita, joissa osa ihmisistä tarvitsee mukautettuja toimenpiteitä ja ratkaisuja selvitäkseen omassa arjessaan ja ympäröivässä yhteiskunnassa. *Tosiasiallisella yhdenvertaisuudella* viitataankin syrjinnän todelliseen ehkäisemiseen, esimerkiksi tukemalla heikommassa asemassa olevia erilaisin toimenpitein.[9] Edellinen jako havainnollistuu, kun ymmärrämme muodollisen yhdenvertaisuuden virallisiksi ohjeiksi ja käytännöiksi, joiden mukaan ihmiset ovat samanarvoisia

[6] Ks. Tasa-arvolaki 609/1986.
[7] ”Mikä on syrjintää?” Oikeusministeriö 2016a. <http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuus/mika-on-syrjintaa/> 7.10.2016.
[8] ”Yhdenvertaisuus”. Oikeusministeriö 2016b. <http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuus/> 7.10.2016.
[9] ”Mikä on syrjintää?” Oikeusministeriö 2016a. <http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuus/mika-on-syrjintaa/>

tilanteesta riippumatta ja ansaitsevat esimerkiksi työnhakutilanteessa samanlaista kohtelua. Tosiasiassa kuitenkin esimerkiksi maahan muuttaneet tai toimintarajoitteiset saattavat tarvita helpottavia toimenpiteitä työllistymiseensä ollakseen yhdenvertaisessa asemassa muihin työnhakijoihin nähden.

3.2 Monenlaiset sukupuolet ja niiden välinen tasa-arvo

Suomalaisessa lainsäädännössä tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta valvotaan omilla laeillaan. Vaikka arkisissa keskusteluissa tasa-arvolla viitataan usein löyhästi kaikkien ihmisten tasa-arvoon, tarkoitetaan sillä tasa-arvolaissa vain sukupuolten tasa-arvoa. S*ukupuolten välisellä tasa-arvolla* tarkoitetaan siis sitä, että naiset, miehet, trans-, inter- ja muunsukupuoliset ovat tasa-arvoisessa asemassa keskenään (ks. eri sukupuolista tarkemmin Taulukko 1). Samalla laki kattaa alleen sukupuoli-identiteetin ja sukupuoli-ilmaisun käsitteet.[10] *Sukupuoli-identiteetti* kuvastaa henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan, joka voi myös olla jokin muu kuin hänen biologiseksi määritetty sukupuolensa eli niin kutsuttu cis-sukupuoli, joka sidotaan yleensä sukupuolielimiin ja mies- tai naistapaisiin piirteisiin[11]. Kulttuurinen oletus ohjaa ihmisiä ajattelemaan sukupuolta vain havaittavissa olevien ulkoisten merkkien perusteella, vaikka Suomeen syntyy vuosittain henkilöitä, joiden sukupuolielimet eivät vastaa suoraan naisena tai miehenä pidettyjä ominaisuuksia. Samalla nais- ja miessukupuoli näyttäytyvät ainoina oikeina vaihtoehtoina muiden jäädessä niiden varjoon.[12]

Oletus siitä, että jokainen vastaantulija on joko yksiselitteisesti nainen tai mies, ohittaa sukupuolen moninaisuuden ja ohjaa helposti siihen, että kohdatun henkilön oletetaan olevan myös automaattisesti seksuaalisesti kiinnostunut itselleen vastakkaisesta sukupuolesta. Tällaista tiedostamatonta ja kulttuuriimme sisäänrakennettua ajatusmallia kutsutaan heteronormatiivisuudeksi. Heteronormatiivisuus aiheuttaa myös sen, että eri sukupuoliin liitetyt roolit ovat ahtaita ja toistavat erilaisia stereotypioita naisista ja miehistä.[13] Näin tullaan samalla määrittäneeksi, miten naiseutta tai mieheyttä tulee toteuttaa ”oikein”. Sukupuolten tasa-arvon määritelmä koskeekin myös *sukupuolen ilmaisua*, jolla tarkoitetaan sukupuolen esiin tuomista, esimerkiksi pukeutumisen tai käytöksen kautta.[14] Sukupuoli perustuu siis ensisijaisesti henkilön kokemukseen omasta sukupuolestaan.

Taulukko 1. Tasa-arvo, yhdenvertaisuus ja sukupuolen moninaisuus

Käsite	Määritelmä
Tasa-arvo	Sukupuolten välinen tasa-arvo, joka perustuu tasa-arvolakiin. Kattaa alleen naiset, miehet, inter-, trans- ja muunsukupuoliset sekä sukupuolen ilmaisun.
Yhdenvertaisuus	Kaikkien ihmisten samanarvoisuus sekä yhtäläiset mahdollisuudet osallistua yhteiskuntaelämään toivomallaan tavalla. Perustuu yhdenvertaisuuslakiin. Voi olla muodollista tai tosiasiallista.
Muodollinen yhdenvertaisuus	Samassa tilanteessa olevat ihmiset saavat samanlaista kohtelua.
Tosiasiallinen yhdenvertaisuus	Heikommassa asemassa olevien tukeminen erilaisten toimenpiteiden avulla tosiasiallisen yhdenvertaisuuden takaamiseksi.

[10] Tasa-arvolaki 609/1986.
[11] ”Hlbtiq-sanasto”. Seta. <http://seta.fi/hlbtiq/> 7.10.2016.
[12] Lehtonen 2003, 23–26.
[13] Lehtonen 2003, 13, 29–32; Julkunen 2010, 18; ”Hlbtiq-sanasto”. Setan www-sivusto. <http://seta.fi/hlbtiq/> 7.10.2016.
[14] Tasa-arvolaki 609/1986; ”Hlbtiq-sanasto”. Seta. <http://seta.fi/hlbtiq/> 7.10.2016

Sukupuoli	Henkilön kokemus omasta sukupuolestaan. Henkilö voi esimerkiksi kokea olevansa nainen, mies, trans- inter- tai muunsukupuolinen tai vaihtoehtoisesti sukupuoleton. Suomessa käytetään käsitettä muunsukupuolinen, joka kattaa alleen nais- ja mieskategorioiden ulkopuolelle jäävät sukupuoli-identiteetit.
Transsukupuolinen	Henkilö, joka ei koe kuuluvansa hänelle annettuun nais- tai miessukupuoleen vaan kokee olevansa jotain muuta. Hän voi olla esimerkiksi sukupuoleton tai elää sukupuolen rajamailla. Toisinaan transsukupuolinen hakeutuu sukupuolen korjausleikkaukseen, mutta kaikki eivät välttämättä halua vaihtaa sukupuoltaan miehestä naiseksi tai toisin päin, sillä oman sukupuolen voi myös kokea olevan näitä moniulotteisempi.
Intersukupuolinen	Henkilö, jonka sukupuolielimet ja piirteet eivät vastaa perinteisiä nais- tai miestyyppisiä piirteitä, jolloin hänelle on useimmiten tehty syntymän jälkeen sukupuolielimiin kohdistuva korjausleikkaus.
Muunsukupuolinen	Henkilö voi kokea itsensä sukupuolettomaksi tai elää monisukupuolisesti eri sukupuolten rajamailla. Koska muunsukupuolisen ja transgenderin käsitteet ovat hyvin lähellä toisiaan, on tässä suunnitelmassa päädytty käyttämään muunsukupuolisen käsitettä sen helpomman ymmärrettävyyden ja suomentuvuuden vuoksi. Trans- ja intersukupuolisuuden voi katsoa lukeutuvan muunsukupuolisuuden alle.
Transvestiitti	Henkilö, joka kokee toisinaan tarvetta ilmaista joko miehisiä tai naismaisia puoliaan, esimerkiksi pukeutumisensa tai harrastustensa kautta

3.3 Syrjinnän muodot ja syrjintäperusteet

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista uhkaavat monenlaiset syrjinnän muodot, jotka voivat kohdistua erilaisiin syrjintäperusteisiin. Yhdenvertaisuuslain[15] mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Tässä suunnitelmassa myös sukupuoli sekä sen alle lukeutuvat sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu ymmärretään osaksi syrjintäperusteita. Samalla tulisi myös huomata, että edellä mainitut syrjinnän syyt eivät välttämättä ole yksilön pysyviä ominaisuuksia, sillä kaikki me ikäännymme, ja kuka tahansa voi vammautua jonain päivänä.

Syrjinnällä tarkoitetaan jonkin henkilön tai ihmisryhmän eriarvoistavaa kohtelua ja saattamista epäedulliseen asemaan. Henkilön kohtaama *syrjintä* voi olla joko suoraa tai sitä voi tapahtua ikään kuin vahingossa ja huomaamatta, jolloin se jää usein helposti tunnistamatta. Suoraa ja avointa syrjintää kutsutaan *välittömäksi syrjinnäksi*, kun taas *välillinen syrjintä* viittaa tilanteeseen, jossa jokin näennäisesti neutraali toiminta tai käytäntö johtaa todellisuudessa eriarvoistavaan lopputulokseen. Välitöntä syrjintää on esimerkiksi työnantajan *käsky syrjiä* syrjintävaarassa olevaan ryhmään kuuluvaa henkilöä tai evätä häneltä pääsy rakennuksiin.[16] Myös henkilön asettaminen raskauden tai synnytyksen perusteella eri asemaan toimii esimerkkinä välittömästä syrjinnästä. Välillistä syrjintää tapahtuu usein enemmän institutionaalisella tasolla, jolloin esimerkiksi jokin tietty palvelu ei ota huomioon asiakkaittensa erilaisia tarpeita esimerkiksi kielitaidon suhteen. Kielitaidon merkitystä korostetaan usein myös liikaa rekrytointitilanteissa, vaikka tehtävässä menestyminen ei edellyttäisi täydellistä suomen kielen hallintaa.

[15] Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.
[16] Yhdenvertaisuuslaki-esite. Oikeusministeriö 2016c. <http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/3afd6c2bff1f69c027bb69ed9f3e72c6/1476036100/application/pdf/431802/YV_FI.pdf> 7.10.2016.

Moniperustaisella syrjinnällä tarkoitetaan puolestaan sellaista syrjintää, joka kohdistuu henkilön identiteettiin läheisesti kietoutuvien syrjintäperusteiden risteämiseen, mistä voidaan käyttää myös termiä intersektionaalisuus[17]. Esimerkiksi vanhemmat naiset voivat kokea joutuvansa syrjityiksi samanaikaisesti sekä ikänsä että sukupuolensa perusteella, jolloin kyseessä on moniperustaisen syrjinnän muoto. Myös maahan muuttanut, ei-heteroseksuaalinen mies voi tuntea joutuneensa syrjinnän keskipisteeksi seksuaalisuuden ja sukupuolen yhdistelmänsä takia. Usein syrjintä kohdistuukin juuri moneen identiteetin osaan samanaikaisesti, minkä vuoksi sen tunnistaminen on myös haastavampaa.

Mikäli syrjintävaarassa olevan henkilön läheinen joutuu syrjinnän kohteeksi, on kyseessä *läheissyrjintä*. Sen sijaan, jos tekijä olettaa syrjinnän kohteena olevan henkilön kuuluvan johonkin tiettyyn ryhmään, on kyseessä olettamukseen perustuva syrjintä.[18]

Häirintä sen sijaan on syrjintää, jossa loukataan tahallisesti jonkin henkilön tai ihmisryhmän arvoa ja koskemattomuutta luomalla tahallisesti vihamielinen ja loukkaava ilmapiiri.[19] Esimerkiksi turvapaikanhakijoihin viime aikoina kohdistunut viha on usein muodoltaan juuri häirintää ja pyrkii riistämään kohteinaan olevien ihmisarvon. *Seksuaalisella häirinnällä* tarkoitetaan henkilöön kohdistuvaa ei-toivottua, seksuaalissävytteistä käytöstä, jolla tarkoituksellisesti loukataan kohteena olevan henkilön fyysistä tai henkistä koskemattomuutta. *Sukupuoleen perustuva häirintä* puolestaan kohdistuu henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun eikä ole luonteeltaan seksuaalista.[20]

Erilaisten syrjinnän muotojen kitkeminen ei välttämättä edellytä kalliita investointeja tai kohtuutonta vaivaa. *Kohtuullisten mukautusten epäämisellä* tarkoitetaan tilannetta, jossa käytäntöjen muutokset olisivat toteutettavissa pienellä vaivalla erityistapauksia varten, mutta jossa ne jätetään mieluummin toteuttamatta syyllistyen samalla syrjintään.[21] Esimerkiksi esteettömyyden huomiointi asukasiltojen tai kansanopistojen kurssien järjestämisessä on joillekin toimintarajoitteisille osallistumisen edellytys, mikä tulisi ottaa tapahtumien suunnittelussa paremmin huomioon. Tosiasiallisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseksi syrjintävaarassa olevat ryhmät saattavatkin tarvita erityistoimenpiteitä, jotka edistävät heidän osallistumismahdollisuuksiaan eri elämänalueilla. *Positiivinen erityiskohtelu* sisältää sellaisia tilanteeseen suhteutettuja käytänteitä, joilla heikommassa asemassa olevien mahdollisuuksia pyritään edistämään esimerkiksi rekrytointitilanteessa.[22] Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävät käytännöt eivät kuitenkaan saa muodostua toisia syrjiviksi.

On kuitenkin huomattava, että edellä kuvatut syrjinnän muodot ovat todellisuudessa usein liukuvia ja päällekkäisiä ja saattavat siten sisältää sekä välitöntä että välillistä syrjintää. Tosiasiallisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseksi meidän on kiinnitettävä huomiota myös puhetapaamme, sillä syrjintä ei aina

[17] Yhdenvertaisuuslaki-esite. Oikeusministeriö 2016c. <http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/3afd6c2bff1f69c027bb69ed9f3e72c6/1476036100/application/pdf/431802/YV_FI.pdf> 7.10.2016; intersektionaalisuudesta tarkemmin ks. Oikarinen-Jabai 2014, 243–244; Davis 2008; Ylöstalon 2013 mukaan.
[18] Yhdenvertaisuuslaki-esite. Oikeusministeriö 2016c. <http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/3afd6c2bff1f69c027bb69ed9f3e72c6/1476036100/application/pdf/431802/YV_FI.pdf> 7.10.2016.
[19] Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.
[20] ”Seksuaalinen ja sukupuoleen perustuva häirintä”. Tasa-arvo.fi <http://www.tasa-arvo.fi/seksuaalinen-hairinta>. 7.10.2016.
[21] ”Mikä on syrjintää?” Oikeusministeriö 2016a. <http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuus/mika-on-syrjintaa/>
[22] ”Mikä on syrjintää?” Oikeusministeriö 2016a. <http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuus/mika-on-syrjintaa/>

välttämättä ole suoraa, jonkin henkilön alempiarvoista kohtelua tai institutionaalisiin rakenteisiin kätkeytyvää vallankäyttöä; myös tapamme puhua tai olla puhumatta ovat osa syrjintää.[23] Käyttämämme kieli ja sanat eivät ole koskaan neutraaleita vaan heijastavat aina arvojamme, asenteitamme ja uskomuksiamme, minkä vuoksi niiden taakse jää paljon myös itseltämme tiedostamattomia asioita.[24] Esimerkiksi rasistiset vitsit ovat verbaalista häirintää ja siten aina tuomittavia, vaikka niiden lausuja pitäisi niitä itse viattomina ja hauskoina.

Taulukko 2. Syrjinnän ja häirinnän monet muodot

Käsite	Merkitys	Esimerkki
Syrjintä	Jonkin henkilön tai ihmisryhmän eriarvoistavaa kohtelua ja saattamista epäedulliseen asemaan	Voi olla välitöntä tai välillistä
Välitön syrjintä	Suora ja avoin syrjintä	Ihonväriltään tummempaa henkilöä ei päästetä ravintolaan.
Välillinen syrjintä	Tilanne, jossa näennäisesti neutraali toiminta tai käytänne johtaa eriarvoistavaan lopputulokseen	Päiväkodissa tai koulussa toimintarajoitteisilta evätään pienin panostuksin toteutettava retki perustuen heidän vammaansa
Moniperustainen syrjintä	Syrjintää, joka kohdistuu henkilön identiteettiin läheisesti kietoutuvien syrjintäperusteiden risteämiseen	Maahan muuttaneen naisen syrjintä, jolloin syrjintä kohdistuu maahanmuuttajuuteen (ihonväriin, kieleen, uskontoon) ja sukupuoleen
Käsky syrjiä	Välittömän syrjinnän muoto, jossa annetaan käsky syrjiä jotakin henkilöä tai ryhmää perustuen heidän oletettuihin ominaisuuksiinsa	Työnantajan käsky syrjiä ulkomaalaistaustaisia työnhakijoita
Läheissyrjintä	Syrjintävaarassa olevan henkilön läheisen syrjintä	Vammaisen lapsen perhettä syrjitään lapsen vamman perusteella
Olettamaan perustuva syrjintä	Tekijän oletus syrjinnän kohteena olevan henkilön kuulumisesta jonkin syrjintäperusteen alle tai vähemmistöryhmään.	Tekijä olettaa, ettei syrjinnän kohteena oleva henkilö ole suomen kansalainen.
Häirintä	Syrjintää, jossa loukataan tahallisesti jonkin henkilön tai ihmisryhmän arvoa ja koskemattomuutta luomalla tahallisesti vihamielinen ja loukkaava ilmapiiri	Rasistiset vitsit
Seksuaalinen häirintä	Henkilöön kohdistuvaa ei-toivottua, seksuaalissävytteistä käytöstä, jolla tarkoituksellisesti loukataan kohteena olevan henkilön fyysistä tai henkistä koskemattomuutta	Sopimaton koskettelu työpaikalla
Sukupuoleen perustuva häirintä	Kohdistuu henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun eikä ole luonteeltaan seksuaalista	Transsukupuolisiin kohdistuva vihamielinen käytös

[23] Yhdenvertaisuuslaki-esite. Oikeusministeriö 2016c. < http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/3afd6c2bff1f69c027bb69ed9f3e72c6/1476036100/application/pdf/431802/YV_FI.pdf> 7.10.2016.
[24] Sana Navaz, Ranawaseemashraf, Umar Mushtaq, Rameezulhuda, Anamnayyar, Ambarzehrasherazi, Maria Farman 2013, 82.

Positiivinen erityiskohtelu	Sisältää sellaisia tilanteeseen suhteutettuja käytänteitä, joilla heikommassa asemassa olevien mahdollisuuksia pyritään edistämään	Sukupuolikiintiöiden käyttö rekrytointitilanteessa
Kohtuullisten mukautusten epääminen	Tilanne, jossa nykyisten käytäntöjen muutokset olisivat toteutettavissa pienellä vaivalla erityistapauksia varten, mutta jossa ne jätetään mieluummin toteuttamatta syyllistyen samalla syrjintään	Kurssitila olisi kohtuullisilla toimenpiteillä muutettavissa sellaiseksi, että myös pyörätuolia käyttävät voivat osallistua kurssille, mutta näin ei toimita.
Syrjivän työpaikkailmoittelun kielto	Työantaja ei saa edellyttää avoimessa työpaikkailmoituksessaan työnhakijalta jotain erityistä yhdenvertaisuuslaissa määriteltyä ominaisuutta	Suomen kansalaisuuden edellyttäminen tehtävässä, jossa sitä tarvita
Vastatoimen kielto	Henkilöä ei saa syrjiä eikä hänelle saa kohdistaa negatiivisia seurauksia, jos hän on vedonnut yhdenvertaisuuslaissa säädettyihin oikeuksiin tai osallistunut syrjintää koskevan asian selvittämiseen	

4 Toimintaympäristönä Järvenpään kaupunki

Tämän suunnitelman tavoitteena on tehdä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden teemoja tunnistettavammiksi ja kaikkea toimintaa läpäiseviksi teemoiksi Järvenpään kaupungissa ja sen palveluissa. Palveluiden tarkoituksena on olla kaupunkilaisia varten, minkä vuoksi niiden asiakaslähtöisyyteen ja helppokäyttöisyyteen on panostettu. Kaupungin palveluiden kehittämisessä lähdetään liikkeelle eri asiakasryhmien tarpeista ja kokemuksista, joihin myös tässä suunnitelmassa keskitytään, esimerkiksi kuulemalla Järvenpäässä asuvia ja keräämällä tietoa eri yhdistyksiltä.

Jokainen ihminen käyttää elämänsä aikana useita erilaisia palveluja. Tämän tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman tavoitteena on keskittyä kaikkien kaupunkilaisten lisäksi etenkin syrjintävaarassa oleviin ja heidän käyttämiinsä palveluihin, jotta heikommassa asemassa olevat olisivat yhdenvertaisessa asemassa muihin kaupunkilaisiin nähden. Olemme siten nostaneet esiin tietynlaisille ryhmille kohdennettuja palveluja ja toimenpiteitä, vaikkakin suunnitelma yleisellä tasolla koskettaa kaikkia. Taataksemme tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumisen on palveluissa huomioitava erilaisten käyttäjien tarpeet.

Järvenpään kaupunki on sitoutunut prosessimaiseen toimintatapaan, jossa eri palveluiden ymmärretään olevan toisiinsa kytköksissä erilaisten poikkileikkaavien teemojen kautta. Tässä suunnitelmassa hyödynnetäänkin elinkaariajattelun mallia, jolloin erilaisia palveluja tarkastellaan ihmisen elinkaaren näkökulmasta. Pienen lapsen monikulttuurinen perhe saattaa tarvita erilaisia kohdennettuja palveluja kuin vammautunut ikäihminen, minkä vuoksi palveluja on syytä tarkastella juuri niitä tarvitsevien näkökulmasta. Suunnitelmassa olemme rajanneet palveluiden tarkastelun syrjintäperiaatteiden mukaan, jolloin sitoudumme samalla myös elinkaariajatteluun.

4.1 Ikä

Eri-ikäiset tarvitsevat erilaisia palveluja. Järvenpään palvelusuunnittelussa on huomioitu ihmisen koko elinkaari vauvasta vaariin ja jokaiselle ikäryhmälle on pyritty takaamaan asiaankuuluvat palvelut. Lapsiperheille merkittävimpiä ovat usein erilaiset kasvatukseen ja koulutukseen sekä sosiaali- ja terveysalaan liittyvät palvelut. Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistetään neuvoloissa, päiväkodeissa, kouluissa, perhekeskuksissa ja seurakunnissa tehtävällä työllä tarjoamalla laadukasta asiantuntemusta kasvatuksen ja koulutuksen kysymyksissä sekä tukemalla vaikeassa elämäntilanteessa olevia. Lapset ja perheet huomioidaan kaupungin arjessa myös muuten: leikkipuistot, viheralueet ja kerhot tarjoavat kohtaamispaikkoja muiden perheellisten kanssa ja lisäävät yhteisöllisyyden kokemusta. Lisäksi Järvenpäässä halutaan tukea eri perhemuotoja, minkä vuoksi palveluissa otetaan huomioon perinteisen ydinperheen rinnalla myös monet muut perhemuodot, kuten esimerkiksi yksinhuoltajat tai samaa sukupuolta olevat vanhemmat ja heidän lapsensa. Jokaisella lapsella on oikeus saada paras mahdollinen kasvu- ja kehitysympäristö itselleen, mitä myös Järvenpään palvelut osaltaan tukevat.

Nuoret puolestaan ovat usein haavoittuvaisessa elämäntilanteessa eläviä, jotka kaipaavat omaa tilaa ja tekemistä. Nuorten osallisuutta on pyritty parantamaan esimerkiksi Nuorisokeskuksen avulla, jonka alaisuudesta löytyy muun muassa nuorten omia työpajoja sekä nuorille suunniteltua uraohjausta. Lisäksi nuoria koskevissa asioissa kuullaan usein Nuorisovaltuustoa, joka toimii kaupunginhallituksen alaisuudessa. Toisinaan nuori voi kuitenkin kokea tarvitsevansa tukea arkeensa, jolloin voidaan hyödyntää esimerkiksi erityisnuorisotyön tai koulupsykologin palveluja.

Ikäihmisten palveluissa korostuvat puolestaan erilaiset asumis-, hoiva-, terveys- ja harrastuspalvelut. On kuitenkin huomattava, että ikääntyneiden joukossa voi olla sekä hyvin itsekseen ja kotona toimeentulevia että henkilöitä, joiden toimintakyky on alentunut merkittävästi. Järvenpäässä ikäihmisten palveluiden painopisteinä ovat muun muassa osallisuuden ja hyvän toimintakyvyn tukeminen sekä turvallisen ympäristön luominen. Virkeä vanhuus toteutuu muun muassa osallistumalla monipuolisesti erilaiseen harrastustoimintaan, mitä esimerkiksi kulttuuriluotsilla ja Myllytien toimintakeskuksella tavoitellaan. Lisäksi kaupungissa toimiva Eläkeläisneuvosto edistää järvenpääläisten ikäihmisten oikeuksia, kehittää palveluja yhteistyössä eri toimialojen kanssa ja tekee aloitteita vanhusten asioiden ja palvelujen kehittämiseksi. Kaupungin arvot perustuvatkin siihen, että ikääntyneet ovat yksi kaupungin voimavaroista ja mukana luomassa elävää kaupunkikuvaa.

4.2 Kieli, kansallisuus ja kansalaisuus

Kaupungin palvelut kuuluvat jokaiselle järvenpääläiselle äidinkielestä tai kansallisuudesta riippumatta. Suomenkielen huono osaaminen tai kielitaidon puuttuminen kokonaan eivät saa olla esteenä palvelujen saamiselle. Maahanmuuton alkuvaiheessa maahan muuttanut henkilö tarvitsee usein ohjausta, neuvontaa ja tietoa uudessa kulttuurissa toimiseen, mutta lähtökohtaisesti hän asioi samoissa palveluissa kuin kaupungin muukin väestö. Selkokielinen tai tulkin avustuksella tapahtuva ohjaus sekä tarvittaessa saattelu palvelusta toiseen varmistavat maahanmuuttajien asioimisen palveluissa yhdenvertaisina kaupunkilaisina. Maahanmuuton alkuvaiheen ohjauspisteenä toimii Järvenpäässä maahanmuuttajatoimisto Verso, joka opastaa uutta kuntalaista kaikissa tarvittavissa kysymyksissä ja ohjaa asiakkaan hänen tarvitsemiinsa palveluihin. Verso tekee jatkuvaa verkostoyhteistyötä eri toimijoiden kanssa.

Peruspalvelujen lisäksi maahanmuuttajille järjestetään erilaisia kohdennettuja palveluja, jotta yhdenvertainen osallistuminen yhteiskuntaan mahdollistuisi. Esimerkiksi kotoutumisaikana eli ensimmäisten Suomessa asumisen vuosien aikana maahanmuuttajat ohjataan työ- ja elinkeinotoimiston kautta kotoutumiskoulutuksiin.

Lisäksi eri järjestöt ja yhdistykset järjestävät maahanmuuttajille suunnattua kerhotoimintaa kielen oppimisen tueksi. Hyvänä esimerkkinä toimii Tukea ja tekoja -verkosto, joka koostuu erilaisista Järvenpään alueen toimijoista, kuten kunnasta, yhdistyksistä, järjestöistä ja seurakunnista, ja keskustelee järvenpääläisestä maahanmuuttajatilanteesta ja suunnittelee kotoutumista tukevaa toimintaa. Tavoitteena on, että maahanmuuttajien on mahdollista osallistua yhä enemmän samoihin vapaa-ajan toimintoihin kuin pidempään Suomessa asuneidenkin. Lisäksi verkoston toiminta pyrkii vahvistamaan kulttuurien välistä vuorovaikutusta ja hyviä etnisiä suhteita.

4.3 Uskonnot

Evankelisluterilaisuus ja ortodoksisuus ovat Suomen perinteiset uskonnot, mutta lisäksi maassamme asuu myös henkilöitä, joiden uskontokunta voi olla kristinuskon sijaan jokin muu. Suomessa vallitseekin uskonnonvapaus, jolla tarkoitetaan yksilön vapautta harjoittaa omaa uskontoa, olla harjoittamatta mitään uskontoa sekä valtion tasapuolista suhtautumista eri uskontoihin[25]. Kuuluminen johonkin uskontoon ei saa estää palvelujen saantia kaupungissa, vaan kaupungin tulee tukea eri uskontojen harjoittamista mahdollisuuksiensa mukaan.

4.4 Terveydentila

Kenenkään terveydentila ei saa estää tasa-arvoista ja yhdenvertaista palvelujen saantia. Erilaiset toimintarajoitteet ovat arkipäivää monen kaupunkilaisen elämässä, ja myös iän myötä henkilön toimintakyky usein alenee. Kaupungin tarjoamat terveyspalvelut varmistavat sen, että niin ikääntyneet kuin toimintarajoitteisetkin voivat elää ja osallistua kaupungissa toimimiseen haluamallaan tavalla. Terveyspalvelut kattavat myös mielenterveys- ja päihdepalvelut, joiden apua voidaan tarvita erilaisista syistä johtuen silloin, kun omat voimavarat eivät yksinään riitä. Esimerkiksi avohoidon toimipisteenä toimivan mielenterveys- ja päihdetyön yksiön alaisuudessa toimivat niin matalankynnyksen vastaanotot, kriisityö kuin laitoksessa tapahtuva kuntouttava päihdetyökin. Nuovo puolestaan on järvenpääläisille alle 18-vuotiaille nuorille suunnattu matalan kynnyksen palvelukokonaisuus, jonka painopisteinä ovat nuoren mielenterveys, koulunkäynti, sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat sekä päihteiden käyttö.

4.5 Erilaiset toimintarajoitteet

Vammaiset ja toimintarajoitteiset henkilöt ovat erityisvaarassa joutua syrjinnän kohteeksi. Järvenpäässä jokaisella vammaisella tulee olla mahdollisuus kasvaa ja kehittyä yhteisön osana. Esimerkiksi päiväkotien integroitujen ryhmien tehtävänä on taata vammaiselle turvallinen kasvuympäristö ikätovereidensa seurassa ilman pelkoa syrjinnästä tai eristämisestä eli toisin sanoen turvata tavallinen lapsuus. Arkipuheessa vammaisuus yhdistetään herkästi johonkin poikkeavuuteen tai sairauteen, vaikka moni vammainen kokee elävänsä tavallista elämää aivan kuin muutkin ikätoverinsa. Voikin ajatella, että vasta yhteiskunta vammauttaa vammaisen eli antaa hänelle tietynlaisen negatiivisen leiman, josta on vaikea pyristellä irti. Osa vammaisista ei välttämättä edes halua tulla luokitelluksi ensisijaisesti vammaisena, sillä he voivat kokea olevansa myös esimerkiksi nuoria, naisia tai vaikkapa äitejä. Vammaisten henkilöiden oikeudet ovat olleet viime aikoina esillä esimerkiksi vammaisten oikeuksien yleissopimuksen ratifioinnin kautta[26], mutta kaupunkitasolla niiden edistämistä ja toteutumista valvoo vammaisneuvosto. Järvenpään sosiaalipalveluihin lukeutuvat vammaispalvelut puolestaan järjestävät esimerkiksi kuljetuspalveluja, palveluasumista ja päivätoimintaa vammaisille henkilöille.

[25] Uskonnonvapauslaki 453/2003.
[26] ks. esim. Ihmisoikeusliitto 2016.

4.6 Sukupuolinen ja seksuaalinen suuntautuminen

Sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen ovat identiteettikategorioita, jotka eivät välttämättä näy henkilöstä päällepäin. Silti ihmisiä luokitellaan etenkin naisiksi, miehiksi ja heteroseksuaaleiksi lähes automaattisesti kysymättä asiasta henkilöltä itseltään. Vaikka samaa sukupuolta olevien parisuhteen ei tulisi aiheuttaa kummastelua esimerkiksi terveyspalveluja käytettäessä, saattaa hlbtiq-henkilö kohdata syrjintää esimerkiksi rutiininomaisen lomakkeen täyttämisen yhteydessä, missä hänelle tarjotaan sukupuolivaihtoehdoiksi vain nainen tai mies. Vastaavasti seksuaalisen suuntautumisen ei tulisi olla esteenä palvelujen saamiselle, eikä näin välttämättä olekaan. Palvelujen tuottajien ja henkilökunnan asenteet voivat kuitenkin luoda itsessään negatiivisen ilmapiirin, jota vahvista yleinen kulttuurinen normi siitä, ettei kenenkään oleteta poikkeavan heteroseksuaalisuudesta.

5 Nykytilanteen kartoitus lausuntopyyntöjen avulla

Nyt päivitettävä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma on ensimmäinen Järvenpäässä tässä laajuudessaan toteutettava suunnitelma. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden nykytilanteen kartoituksessa lähdettiin liikkeelle lähettämällä kaupungissa toimiville yhdistyksille vapaamuotoinen lausuntopyyntö tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tämänhetkisestä toteutumisesta kaupungin eri palveluissa. Lausuntopyyntöjä lähetettiin yhteensä 43 yhdistykselle, joista 16 vastasi takaisin. Lausuntopyynnöt kohdennettiin etenkin syrjintävaarassa oleville ja heitä edustaville yhdistyksille yhdenvertaisuuslakiin nimettyjen syrjintäperusteiden mukaisesti. Lausuntoja tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta toivottiin esimerkiksi lapsia, nuoria, eläkeläisiä, maahanmuuttajia, asunnottomia, toimintarajoitteisia sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä edustavilta yhdistyksiltä, minkä lisäksi lausuntopyyntö lähetettiin kattavasti myös erilaisille sosiaali- ja terveysyhdistyksille. Lausuntopyynnöissä kehotettiin kuvailemaan jo olemassa olevia tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta tukevia tekijöitä sekä kiinnittämään erityistä huomiota sellaisiin käytäntöihin, joissa edellä mainitut teemat eivät toteudu. Keskeisenä kysymyksenä oli myös, miten yhdistykset itse kehittäisivät mainitsemiaan epäkohtia, mitä käsitellään tarkemmin luvussa 5.3.

Yhdistysten vastaamisinto vaihteli paljon, minkä vuoksi joistain syrjintäperusteista saatiin enemmän tietoa kuin toisista. Lausunnoissa korostuivat etenkin ikä ja terveydentila, joista molemmista saatiin kattavasti tietoa eri näkökulmista, mutta myös asunnottomia, lapsiperheitä, toimintarajoitteisia, kieli- ja kulttuurivähemmistöjä sekä uskonnollisia yhteisöjä onnistuttiin tavoittamaan. Sen sijaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä ei tavoitettu lausuntopyyntöjen kautta lainkaan, mikä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö heitä olisi Järvenpäässä. Lisäksi on muistettava, ettei kaikkein heikommassa asemassa olevia voida välttämättä tavoittaa lausuntopyyntöjen kautta, joten heidät on otettava suunnitelmassa huomioon muuten.

5.1 Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta tukevat käytännöt

Useissa lausunnoissa kiiteltiin kaupunkia etenkin eri väestöryhmien kuulemisesta ja mukaan ottamisesta päätöksentekoon. Yhdistykset olivat myös keskimäärin hyvin tyytyväisiä kaupungin järjestämiin palveluihin, eikä niissä havaittu kovin vakavia tai ihmisarvoa loukkaavia syrjiviä käytänteitä, vaikka matkaa tosiasialliseen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen on vielä kuljettavana. Eri ikäryhmät toivat esiin omalle ikäluokalleen kohdennetut palvelut, joissa huomioidaan hyvin kunkin ryhmän erityistarpeet. Esimerkiksi ikäihmiset mainitsivat useaan otteeseen terveyspalvelujen uuden kotiin lähetetyn esitteen, jonka avulla myös tietokoneettomat voivat tutustua heitä koskevaan terveyspalvelutarjontaan. Tiedon siirtyessä Internetiin ja sähköisten palvelujen yleistyessä moni ikäihminen on ollut tyytyväinen myös toisenlaiseen tiedottamistapaan, jolla tietoa tuodaan esitteiden ja lehtien avulla kotiovelle, mutta toisaalta myös siihen, että erilaisia

kursseja tietokoneen ja tabletin käyttöönottoon on tarjolla. Samalla tavalla myös lapsiperheet kokivat maksuttomat ja hyvin edulliset harrastusmahdollisuudet yhdenvertaisuutta edistäväksi käytännöksi yhä markkinavetoisemmassa yhteiskunnassa.

Sosiaali- ja terveysyhdistysten edustajat olivat puolestaan tyytyväisiä erityistoimenpiteisiin, joiden avulla esimerkiksi diabeetikot pääsevät uimaan alennettuun hintaan, kun taas heikkokuuloiset voivat hyödyntää muutamissa julkisissa tiloissa induktiokuuntelumahdollisuutta. Tällaiset toimenpiteet edistävät erilaisten ihmisten osallistumista täysipainoisesti arkeensa. Kaupunki tukee myös erikielisiä ja maahanmuuttajia tulkkauspalvelujen avulla, sillä ilman suomen tai englannin kielitaitoa eläminen voi muodostua haastavaksi. Näitä käyttävät ihmiset kokivatkin, että tulkkien saatavuudessa on viime aikoina tapahtunut huomattavaa parannusta ja lisäksi etenkin tulkkaus- ja terveyspalveluissa on huomioitu aiempaa paremmin toiveet myös työntekijän sukupuolesta.

5.2 Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta heikentäviä tekijöitä

Vaikka monen asian koetaan olevan kaupungissa yleisesti hyvin, nousi lausunnoissa esiin myös huolenaiheita ja tekijöitä, joiden koetaan haittaavan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tosiasiallista toteutumista. Kovenevat asenteet ja stereotypisointi toistuivat useassa lausunnossa ja herättivät huolta niin maahanmuuttajien, päihdekuntoutujien kuin nuorten keskuudessa. Negatiiviset asenteet yhdistetään usein helposti johonkin itsestä poikkeavaan ominaisuuteen ja ryhmään, jolloin erilaisuus näyttäytyy vierautena ja jopa uhkana samanlaisuuden yhdistyessä positiivisiin mielikuviin (Hall 1999, 122–123.). Samalla rakennetaan virheellisen yhtenäisiä kategorioita ”meistä” ja ”muista” rajanvedon kiinnittyessä yksinkertaistettuihin mielikuviin esimerkiksi vammaisuudesta, asunnottomuudesta tai maahanmuuttajista. Toisinaan taas maahanmuuttajan ihonväri toimii erottelevana tekijänä meidän ja muiden välillä sen ollessa eron näkyvä merkki.

Kaupungin palveluissa kohdatut asenteet koettiin pääosin positiivisiksi, mutta toivomisen varaa on sekä kadulla että kaupungin asenneilmapiirissä yleisemmin. Viimeisen kahden vuoden aikana mediassakin paljon esillä ollut pakolaiskriisi ja kohonneet turvapaikanhakijamäärät ovat saaneet rasismin nostamaan päätään. Jokaisella tuntuu olevan tietoa ja oikeus sanoa tänne tulleiden ihmisten luonteesta, ominaisuuksista ja aikomuksista mitä tahansa, mikä ei voi olla vaikuttamatta yleiseen ilmapiiriin. Samalla kovat julkilausutut arvot siirtyvät herkästi myös lapsille, jotka imevät vaikutteita ympäristöstään. Onkin tärkeää pysähtyä ja pohtia, millaisen maailman haluamme myös heille välittää: kylmän ja kovan vai turvallisen ja lämpimän. Stereotypisointia ovat kohdanneet myös nuoret, jotka nähdään toisinaan herkästi häiriötekijöiksi aktiivisten kansalaisten sijaan, mutta samalla stereotypisointia tapahtuu kuitenkin myös nuorten itsensä keskuudessa yhdistyen esimerkiksi koulukiusaamiseen. Lisäksi joissain palveluissa samaa sukupuolta olevien parisuhteeseen, asunnottomiin sekä mielenterveys- ja päihdekuntoutujiin on kohdistunut epäluuloa ja muita kielteisiä asenteita.

Yhteiskunnan polarisoituminen heijastuu myös lapsiperheiden edustajilta tulleista lausunnoista. Huolta on herättänyt esimerkiksi subjektiivisen päivähoito-oikeuden rajaaminen ja hoidon muuttuminen tarvehankintaiseksi.

Yhdistysten näkemysten mukaan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutuminen terveydentilan osalta vaihteli jonkin verran ja kohdistui erilaisiin sairauksiin. Esimerkiksi diabetesta sairastavien lasten ei nähty olevan yhdenvertaisessa asemassa muiden kaupunkien diabetesta sairastaviin lapsiin nähden, sillä Järvenpäässä lapset eivät saa sensoreita yksilöllisen tarpeen mukaan, vaan niitä annetaan kiinteä määrä eli kuusi kappaletta vuo-

dessa. Lapsidiabeetikon tarpeen nähtiin kuitenkin olevan usein tätä suurempi. Myöskään induktiokuuntelumahdollisuutta ei ole kaikissa merkittävissä kulttuurikohteissa, eivätkä heikkokuuloiset pääse näin ollen osallistumaan kaupungin kulttuuritarjontaan samalla tavoin kuin ilman kuulolaitetta elävät.

5.3 Koonti yhdistysten toimenpide-ehdotuksista

Yhdistykset esittivät mainitsemiensa epäkohtien perusteella erilaisia ehdotuksia, joiden avulla tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta voitaisiin edistää Järvenpään palveluissa ja kaupungissa yleisemmin. Moni toivoi kaupungin työntekijöille jonkinlaista koulutusta tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja etenkin rasismin teemoista, sillä kohtaamisen asiakkaan, potilaan tai kenen tahansa ihmisen kanssa tulisi perustua keskinäiseen kunnioitukseen ja molemminpuoliseen ymmärtämiseen. Rasismille vaadittiin ehdotonta nollatoleranssia, ja rasismiin puuttumiseen tulisi rohkaista aiempaa vahvemmin. Ehdotuksena oli, että kaupunginvaltuuston tulisi sanoutua yksimielisesti irti rasismista ja tuomita se ehdottomasti sitä havaitessaan. Myös poliisit ja muut näkyvässä asemassa olevat voisivat toimia näkyvämmin rasismin vastustamiseksi. Ongelmana kuitenkin on, ettei kaikilla välttämättä ole tietoa rasismin monista muodoista, joista osa liittyy enemmänkin jonkin henkilön tai ryhmän toiseuttamiseen kuin suoranaiseen rasismiin. Toiseuttaminen ei välttämättä ole yhtä suoraa ja tarkoitushakuista kuin rasismi, vaan sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi maahanmuuttajan eksotisointia tai asettamista itselle vastakohdaksi, jollain tapaa erilaiseksi ja vieraaksi, jolloin ilmiö usein jää myös helposti havaitsemattomaksi. Tähän puolestaan voidaan tarttua juuri kouluttamisen ja tietoisuuden lisäämisen avulla.

Edellä mainittu ihonväriesimerkki näkyvänä eron merkitsijänä poikkeaa vaikkapa sukupuolesta, jota ei voi välttämättä havaita ihmisestä päällepäin. Lausunnoissa ehdotettiinkin myös sukupuolineutraaleja vessoja, jotta esimerkiksi transsukupuoliset voivat käydä wc-tiloissa tekemättä numeroa sukupuolestaan. Lisäksi on myös sukupuolettomia, jotka eivät tätä määritelmää edes halua tehdä. Tällä hetkellä he joutuvat kuitenkin vielä väistämättä valitsemaan joko naisen tai miehen roolin niin virallisissa lomakkeissa, vessoissa kuin pukuhuoneissakin.

Useat ehdotukset olivat hyvin konkreettisia: esimerkiksi ikäihmisten yhdistykset toivoivat selkeämpää ja kohdennetumpaa tiedottamista palveluista ja kaupungissa tapahtuvista asioista suoraan kotiinsa. Esimerkkinä käytettiinkin uutta terveyspalvelujen esitettä, joka on saanut laajasti kiitosta. Toimintarajoitteisten yhdenvertaisuuden tueksi toivottiin puolestaan muun muassa erilaisten kurssien järjestämistä esteettömissä tiloissa sekä palveluauton liikennöintiajan pidentämistä, jotta kodin seinien ulkopuolelle pääsisi myös muulloin kuin päiväsaikaan. Monet kurssit ja tapahtumat keskittyvät edelleen iltoihin ja viikonloppuihin, jolloin niihin pääseminen ilman toimivaa kyytiä on hankalaa.

6 Nykytilanteen kartoitus sähköisen kyselyn avulla

Yhdistyksille lähetettyjen lausuntopyyntöjen lisäksi suunnitelmaa varten kerättiin tietoa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta myös kaupungin Internet-sivuilla toukokuussa aukiolleen sähköisen kyselyn kautta. Kysely oli kaikille kaupunkilaisille avoin, ja siihen vastasi kolmen viikon aikana yhteensä 114 henkilöä. Kyselyssä kartoitettiin kaupunkilaisten syrjintäkokemuksia Järvenpään palveluissa sekä kaupungin ilmapiiriä myös hieman yleisemmin. Vastaajilta pyydettyjä taustatietoja olivat sukupuoli, ikä, seksuaalisuus, äidinkieli, kansalaisuus, uskonto, toimintarajoitteisuus, koulutus, työtilanne ja tulot vuodessa. Kyselyn lopussa ollut avoin kenttä mahdollisti myös kokemusten kertomisen ja muun palautteen jättämisen.

6.1 Vastaajien taustatiedot

6.1.1 Sukupuoli, seksuaalisuus ja ikä

Vastaajista naiseksi itsensä mieltäviä on yhteensä 60,5 %, miehiä 38,6 % ja muunsukupuolisia 0,9 %. Heteroseksuaaleja puolestaan löytyy vastaajista 95,6 % ja muiden seksuaalisuuksien edustajia 4,4 %. Myös eri-ikäiset ovat hyvin edustettuina: eniten vastaajia on 25–34-vuotiaissa (18,4 %) sekä 45–54-vuotiaissa (18,4 %), mutta tietoa saatiin hyvin myös näiden ikäryhmien ulkopuolelta eli alle 24-vuotiaista yli 75-vuotiaisiin.

6.1.2 Äidinkieli, kansalaisuus ja uskonto

Enemmistö vastaajista puhuu äidinkielenään suomea (93,9 %) ja lisäksi muutama vastaaja on myös ilmoittanut äidinkielekseen toisen kansalliskielemme: ruotsin (1,8 %). Muiksi äidinkieliksi mainittiin swahili, englanti, romani ja arabia (4,4 %). Kansalaisuuden kohdalla valtaosalla vastaajista on Suomen kansalaisuus (96,5 %), mikä oli tietysti odotettavissa, mutta myös muita kansalaisuuksia löytyi 3,5 % sisältäen Venäjän, Kenian, Syyrian ja Romanian kansalaisuudet. Uskonnon kohdalla suurin osa katsoi kuuluvansa evankelisluterilaiseen uskontokuntaan (59,6 %) mutta moni ei myöskään koe kuuluvansa mihinkään uskontokuntaan (35,1 %). Ortodokseja sen sijaan on 3,5 % ja muihin uskontokuntiin kuuluvia 1,8 %, joiksi mainittiin ”Jeesus”, adventisti ja herrankansa.

6.1.3 Toimintarajoite

Toimintarajoitteen määritelmä jätettiin kyselyssä vastaajan itse käsitteellistämäksi, sillä erilaisia toimintarajoitteita on paljon ja niiden vakavuusaste vaihtelee tapauskohtaisesti. Emme myöskään halunneet tuottaa henkilöille toimintarajoitteisen leimaa esimerkiksi jonkin sairauden perusteella, mikäli henkilö ei itse koe sen haittaavan arkeaan. Toimintarajoite voi siis koostua esimerkiksi arjessa toimimista haittaavasta sairaudesta tai vammasta. Vastausten perusteella 86,8 % elää ilman toimintarajoitetta ja 13,2 %:lta se puolestaan löytyy.

6.1.4 Koulutus, työtilanne ja tulot vuodessa

Vastaajista 37,7 % on suorittanut keskiasteen koulutuksen ja 32,5 % alemman korkeakoulututkinnon. Myös ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita on 19,3 %, joista yhdellä on tutkija-/tohtorikoulutus. Työssäkäyviä puolestaan on 52,5 %, eläkeläisiä 24,6 %, opiskelijoita 16,7 %, työttömiä 5,3 % ja äitiys-, isyys- tai vanhempainvapaalla 0,9 %. Kyselyssä tulot on jaettu seitsemään eri luokkaan 10 000:n välein alkaen vaihtoehdosta ”minulla ei ole tuloja tällä hetkellä” ja päättyen ”yli 100 000”:een. Suurin osa vastaajista sijoittui joko alle 10 000 - 40 000 vuodessa tienaavien joukkoon, mutta vastaajia löytyy kaikista tuloluokista.

6.2 Kokemukset syrjinnästä, häirinnästä ja seksuaalisesta häirinnästä

Vastausten perusteella kaupunkilaisten kokema syrjintä, häirintä ja seksuaalinen häirintä ovat olleet melko vähäistä kaupungin palveluissa. Viimeisen vuoden aikana syrjintää on kokenut silloin tällöin tai useammin 15,8 % (N = 18), häirintää 5,3 % (N = 6) ja seksuaalista häirintää 0,9 % (N = 1) vastaajista. Vastaajan lapsista puolestaan on viimeisen vuoden aikana kohdannut syrjintää 8,8 % (N = 10), häirintää 4,4 % (N = 5) ja seksuaalista häirintää 0,9 % (N = 1).

Kysyttäessä, mihin syrjintä tai häirintä ovat kohdistuneet, on suurin osa vastaajista ilmoittanut niiden liittyneen terveydentilaan (13 %), ikään (10,6 %) ja ammatilliseen toimintaan (9,7 %). Muita syrjintäperusteita

ovat olleet vammaisuus (8,7 %), sukupuoli (8 %), kieli (7,8 %), uskonto (7,1 %), etninen tai kansallinen alkuperä (7 %), ihonväri (6,2 %), seksuaalinen suuntautuminen (5,3 %), kansalaisuus (4,4 %) tai jokin muu, esimerkiksi köyhyys (4,4 %) (ks. Taulukko 1).

Taulukko 3. Syrjinnän kohdistuminen syrjintäperiaatteiden mukaan

Syrjintäperuste	Prosenttiosuus %
Terveydentila	13,0
Ikä	10,6
Ammatillinen toiminta	9,7
Vammaisuus	8,7
Sukupuoli	8,0
Kieli	7,8
Uskonto	7,1
Etninen tai kansallinen alkuperä	7,0
Ihonväri	6,2
Seksuaalinen suuntautuminen	5,3
Kansalaisuus	4,4
Muu, esim. köyhyys	4,4

Eri ryhmät eivät eroa kovin merkittävästi toisistaan syrjinnän tai häirinnän kokemisen suhteen. Toisaalta myös aineisto on sellainen, ettei kovin kattavia analyysejä ja tulkintoja ole mahdollista tehdä, sillä esimerkiksi seksuaalivähemmistöihin itsensä mieltäviä on aineistossa vain viisi, minkä vuoksi ryhmä ei koon pienuutensa vuoksi välttämättä korostu analyyseissä, vaikka eroja heteroseksuaalien ja muiden kokeman syrjinnän välillä todellisuudessa saattaisikin löytyä. Seksuaalivähemmistöjen vastausten tarkastelu aineistosta yksinään osoittaa kuitenkin, että he ovat kokeneet enemmän syrjintää kuin heteroseksuaalit. Sama asetelma toistuu myös muiden vähemmistöjen kohdalla.

6.3 Sanallinen palaute

Kyselyn lopussa ollut avoin kenttä keräsi kokemuksia ja kertomuksia epäoikeudenmukaisesta kohtelusta, mutta valitettavasti moni viesti sisälsi myös suoraa rasistista puhetta, joka voidaan lukea syrjinnäksi. Kommentteja saatiin myös siitä, ettei erilaisten sukupuolien tunnistamisessa ole täysin onnistuttu. Esimerkiksi työskennellessä lasten kanssa kiinnitytään liian helposti siihen, mikä on sopivaa tytöille tai pojille, vaikka jako sisältää vain stereotypioita oikeanlaisesta tyttönä tai poikana olemisesta ja unohtaa samalla sukupuolen moninaisuuden ja muunlaiset ilmenemismuodot. Sukupuolineutraalisuus ja -sensitiivisyys eivät tarkoita sukupuolen unohtamista kokonaan vaan pikemminkin herkistymistä kulttuurisesti tuotetuille ajattelumalleille, jotka ylläpitävät yksipuolisia näkemyksiä oikeanlaisesta tavasta olla tyttö tai poika. Lapset tulisi siis nähdä ensisijaisesti *lapsiksi* jonkin sukupuolen edustajien sijaan.

Palautteesta ilmeni, että tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden teemat koettiin etäisiksi ja vain muita koskeviksi asioiksi. Sukupuolinen ja seksuaalinen suuntautuminen nähtiin esimerkiksi vain tämän päivän trendeiksi, jolloin kyselyn koettiin olevan suunnattu joillekin muille kuin esimerkiksi kaupungissa pitkään asuneille ikäihmisille. Sukupuolinen ja seksuaalinen suuntautuminen eivät kuitenkaan ole nuoruuteen liittyviä ”kokeiluja” tai trendejä vaan liittyvät ihmisen identiteettiin läpi elämän. Tavoitteet tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta koskettavat siis kaikkia.

7 Tavoitteet ja toimenpiteet tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi 2017-2020

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen tulisi nähdä prosessiksi, jossa kuljetaan vähitellen kohti parempaa asiantilaa. Tähän suunnitelmaan kootut toimenpiteet ovat yksi osa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi kaupungissa. Ajatuksena onkin, että suunnitelma sisältää kartoituksen pohjalta kerättyjä valikoituja toimenpiteitä, jotka ovat toteutettavissa suunnitelman voimassaoloaikana ja joiden pohjalta myös seuraavan suunnitelman laatiminen tulevaisuudessa aloitetaan. Koska kukin suunnitelma on voimassa aina muutaman vuoden, on toimenpiteiden oltava mahdollisimman konkreettisia. Alle kootut toimenpiteet vastaavat siis tämänhetkisiin haasteisiin, joita kaupunkilaiset ja yhdistykset ovat nostaneet esiin. Suunnitelman ulkopuolelle jääneet ehdotukset on toimitettu eteenpäin niiden teemoista vastaaville tahoille.

Taulukko 4. Tavoitteet ja toimenpiteet vuosille 2017–2020

Tavoite	Toimenpiteet	Mittari	Seuranta
Tiedon ja ymmärryksen lisääminen tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja moninaisuuden teemoista. Arkisten käytäntöjen ja puhetapojen merkityksen tunnistaminen.	Koulutusta tasa-arvosta, yhdenvertaisuudesta ja rasismin ennaltaehkäisemisestä kaupungin työntekijöille ja kuntalaisille. Voidaan kohdentaa työyksikön mukaan.	Onko koulutusta järjestetty vai ei	Koulutussuunnitelma
	Viranomaisille koulutusta selkokielisyydestä	Onko koulutus järjestetty vai ei	Koulutussuunnitelma
	Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta käsittelevien tapahtumien järjestäminen	Onko tapahtumia järjestetty vai ei	Seuranta palvelualueella ja koonti yhdenvertaisuusryhmässä

Esteettömyyden takaaminen	Palvelujen saavuttaminen ja niistä tiedottaminen monikanavaisesti, esim. esitteitä saatavissa eri toimintapisteistä	Palvelualueen tuottama kuvaus	Palvelualueen tuottama raportointi *
	Kokousten ja tapahtumien suoratoiston lisääminen Internetin kautta	Suoratoistojen määrät	Seuranta palvelualueella ja koonti yhdenvertaisuusryhmässä
	Kaupungin Internet-sivut puhutuiksi	Internet-sivut puhuttuina	Seuranta palvelualueella ja koonti yhdenvertaisuusryhmässä
	Induktiokuuntelumahdollisuuksien selvittäminen ja lisääminen Järvenpää-talolle ja Myllytien toimintakeskukseen	Kuuntelumahdollisuuksia lisätty	Seuranta palvelualueella ja koonti yhdenvertaisuusryhmässä
	Kuntoratojen opaskylteissä opaskoirien salliminen mainittava	Onko kyltit asennettu vai ei	Seuranta palvelualueella ja koonti yhdenvertaisuusryhmässä
Sukupuoleen ja sukupuoli-identiteettiin kohdistuvan syrjinnän ehkäiseminen	Lisätään sukupuolineutraaleja wc-tiloja kaikkiin kaupungin tiloihin.	Sukupuolineutraalien wc-tilojen määrää on lisätty	Seuranta palvelualueella ja koonti yhdenvertaisuusryhmässä
	Kaupungin uudisrakennuksissa pyritään rakentamaan myös sukupuolineutraaleja wc-tiloja.	Käytössä olevat sukupuolineutraalit wc-tilat	Seuranta palvelualueella ja koonti yhdenvertaisuusryhmässä
	Mahdollisuus rastittaa kaupungin virallisissa asiakirjoissa/kyselyissä sukupuolen kohdalla vaihtoehto ”muu”, jos sukupuolta on pakko kysyä	Kaupungin käyttämiin dokumentteihin ja kyselyihin kirjataan sukupuolen kohdalle naisen ja miehen rinnalle myös vastausvaihtoehto ”muu”	Seuranta palvelualueella ja koonti yhdenvertaisuusryhmässä
Kaupunkilaisten kuuleminen	Palauteboksin ohjetekstin muokkaaminen uudelleen, esim. ”Voit antaa palautetta kaupungin palveluista, turvallisuudesta, yhdenvertaisuudesta tai jostain muusta”	Palauteboksin ohjeteksti on muokattu	Seuranta palvelualueella ja virallisissa toimielimissä, koonti yhdenvertaisuusryhmässä
	Lisätään kokemusasiantuntijoiden kuulemista päätöksenteossa. Esim. vammaisia koskevissa päätöksissä otetaan	Kutakin kohderyhmää koskevassa päätöksenteossa selvitetään mahdollisuuksia kuulla kokemusasiantuntijoita.	Seuranta palvelualueella ja virallisissa toimielimissä, koonti yhdenvertaisuusryhmässä

	suunnitteluun mukaan myös vammaisia henkilöitä.		
Hyvien etnisten suhteiden ja kulttuurien välisen vuoropuhelun edistäminen	Yhteiset keskustelufoorumit, esim. Tukea ja tekoja verkoston -toiminnan kautta Selvitetään mahdollisuus perustaa monikulttuuriasioiden neuvottelukunta	Onko keskustelufoorumeja pidetty vai ei Selvitys tehty ja mahdollinen ryhmä perustettu	Seuranta palvelualueella ja koonti yhdenvertaisuusryhmässä Kotouttamistyön johtoryhmä

8 Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman seuranta, arviointi ja tiedottaminen

Nyt ulottuvillasi oleva valmis suunnitelma löytyy kaupungin Internet-sivuilta. Suunnitelma on voimassa neljä vuotta, jonka jälkeen sen toteutumisesta suoritetaan arviointi uuden suunnitelman päivittämisen yhteydessä. Tavoitteiden ja toimenpiteiden arviointia ja seurantaa toteutetaan myös suunnitelman aikana kunkin toimenpiteen vastuutahon myötä. Toimenpiteitä on mahdollista tarpeen vaatiessa lisätä tai poistaa vuosittaisen arvioinnin yhteydessä. Suunnitelman päivittäminen on kirjattu kaupungin johtoryhmän vuosikelloon ja johtoryhmä myös kutsuu seuraavan työryhmän koolle. Suunnitelman valmistumisesta tiedotetaan Järvenpään kaupungin tiedotuslehdessä ja kaupungin sosiaalisen median kanavilla.

LÄHTEET

- Hall, S. (1999). Identiteetti. Suom. M. Lehtonen & J. Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Ihmisoikeusliitto. (2016). YK:n vammaisten oikeuksien sopimus vihdoin voimaan Suomessa. Viitattu 7.10.2016. Saatavissa: https://ihmisoikeusliitto.fi/ykn-vammaisten-oikeuksien-sopimus-vihdoin-voimaan-suomessa/
- Jauhola, M. (2012). Tasa-arvosta Suomen vientituote? Suomalainen tasa-arvopuhe erojen tuottajana. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.), Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia. Helsinki: Politiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 2012:1, 311–335.
- Julkunen, R. (2010). Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, J. (2003). Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino. Viitattu 7.10.2016. Saatavissa: http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosio/vk/lehtonen/seksuaal.pdf
- Oikeusministeriö. (2016a). Mikä on syrjintää? Viitattu 7.10.2016. http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuus/mika-on-syrjintaa/
- Oikeusministeriö. (2016b). Yhdenvertaisuus. Viitattu 7.10.2016. http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuus/

- Oikeusministeriö. (2016c). Yhdenvertaisuuslaki-esite. Viitattu 7.10.2016. Saatavissa: http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/3afd6c2bff1f69c027bb69ed9f3e72c6/1476036100/application/pdf/431802/YV_FI.pdf

- Sana Nawaz , Ranawaseemashraf , Umar Mushtaq, Rameezulhuda, Anamnayyar, Ambarzehrasherazi & Maria Farman. (2013). Our words are never neutral. Global Journal of human social science linguistics & education vol. 13:3. USA: Global journals inc, 81−86. https://globaljournals.org/GJHSS_Volume13/9-Our-Words-are-Never-Neutral.pdf

- Seta. Hlbtiq-sanasto. Viitattu 7.10.2016. Saatavissa: http://seta.fi/hlbtiq/

- Tasa-arvo.fi. Seksuaalinen ja sukupuoleen perustuva häirintä. Viitattu 7.10.2016. http://www.tasa-arvo.fi/seksuaalinen-hairinta tasa-arvokoulutuksessa. Aikuiskasvatus 2/2013, 118–127.

- Tasa-arvolaki. (1986). Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986. Viitattu 7.10.2016. http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141329

- Yhdenvertaisuuslaki. (2014). Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. Viitattu 7.10.2016. Saatavissa: http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325#Pidm3073344

- Ylöstalo, H. (2013) Feministisestä teoriasta käytäntöön – feministinen pedagogiikka
- tasa-arvokoulutuksessa. Aikuiskasvatus 2/2013, 118–127.